

POPOL VUH. СВЕТА КЊИГА МАЈА: НЕКИ КЊИЖЕВНО-КУЛТУРОЛОШКИ АСПЕКТИ¹

Предмет овог рада је сагледавање и тумачење појединих књижевних и културолошких аспеката дела *Popol Vuh*, једног од најзначајнијих остварења из прехиспанског периода које је оставио народ Киће, један од орака Маја. У том циљу, бавимо се структуром и наменом ове творевине, са циљем да укажемо на њену вишеслојност (космолошку, идеолошку, религиозну, историјску). Резултати научних истраживања указују на то да су сва објашњења космолошког карактера о боговима, пореклу света и живота на земљи, као и предања о настанку Кића и њиховом развоју, трајно сачувана у колективном сећању овог америндијанског народа првенствено захваљујући делу *Popol Vuh*, које представља основну потку његовог културног, националног и етничког идентитета.

Кључне речи: Маје, Киће, књижевност Маја, *Popol Vuh*, мајанска религија, мајанска митологија, култура Маја, прехиспанске књижевности, Средња Америка.

Прехиспанске књижевности (*literaturas prehispánicas*) обухватају творевине које представљају културолошки израз аутохтоних народа настањених на америчком континенту пре шпанског освајања. Поменута дела само условно могу да се назову књижевним у европском значењу ове речи, с обзиром на то да су имала веома изражену друштвену функцију са историјском, религиозном, идеолошком и едукативном конотацијом (чување података о владарима и значајним догађајима од заборава, слављење богова, тумачење космогонијског сис-

* vesna.dickov@fil.bg.ac.rs

¹ Овај рад је био изложен у виду усменог саопштења (под истим насловом) на међународној научној конференцији *Културе, речи, религије* која је одржана у Београду, на Филолошком факултету, од 27. до 28. маја 2019. године.

тема и календара); у највећем броју случајева, настајала су у склопу религијских структура, била су анонимна и преносила су се усменим путем; записивана су прво пиктографско-идеографским писмом, а потом (по доласку Шпанаца) латиницом. (Pavlović-Samurović, 1993: 13)

У оквиру прехиспанских књижевности посебно место заузима *Popol Vuh*. Ово дело се преносило усменим путем међу припадницима народа Киће (*los quichés*), једним од огранака народа Маја (*los mayas*)²; постојала је и верзија записана хијероглифима, која је изгубљена, док први сачувани запис, сачињен шпанском латиницом на староседелачком језику, чији је творац био највероватније анонимни америндијанац, потиче из средине XVI века. Поменути рукопис је, међутим, остао непознат све до почетка XVIII века, када га је пронашао шпански свештеник Франсиско Хименес (Francisco Jiménez) у цркви Светог Томе (*la iglesia de Santo Tomás*) у гватемалском селу Ћићикастенанго (*Chichicastenango*) и превео на шпански језик (са њим наслов *Popol Vuh* [*popol* – скуп, сабор, заједничка кућа; *vuh* – књига, хартија] гласио је *El libro de la comunidad* [*Књига заједнице*], односно *El libro del consejo* [*Књига савета*]). Заснован на митовима и легендама, *Popol Vuh* представља свету књигу Маја која првенствено говори о стварању универзума и постанку живота на земљи. С обзиром на то да је митове код народа Маја-Киће, поред космолошке функције и магијско-религиозног облика спознаје, истовремено одликовало и својство историјског сведочанства о владарима и значајним друштве-

2 Маје, етничка група непознатог порекла, настањивала је широку област полуострва Јукатан, као и данашњих држава Гватемале и Хондураса, створивши једну од најзначајнијих цивилизација преколумбовског доба; имали су веома развијену пољопривреду, пчеларство, риболов, лов, системе наводњавања, док у погледу појединих домета из познавања природе уопште нису заостајали за достигнућима тада познатим у Европи; такође је утврђено и постојање најмање сто градова на територији древних Маја, који су били организовани у виду административних и верских центара (Paligorić, 2003: 23). Мајанска цивилизација достиже свој врхунац у друштвеном, економском, технолошком, научном и уметничком смислу средином класичног периода, анадирање Толтека (*lostoltecas*) из мексичке долине означава крај овог доба, губитак независности Маја и почетак њихове декаденције и коначне пропасти. Сматра се да је народ Киће (један огранак Маја) населио планинске пределе Гватемале по окончању класичног периода мајанске цивилизације. У време доласка Шпанаца у Мексико (1521. године) и Гватемалу (1542. године), Маје нису више постојале као хомогена етничка заједница, а сви њихови велики градови-религиозни центри били су већ одавно напуштени.

но-политичким збивањима, *Popol Vuh* садржи предања која су била дубоко и вишеструко уткана у колективну културну свест овог мезо-америчког народа.

Спољашња композиција *Popol Vuha* указује на постојање међусобно повезана четири дела и кратког „Увода“ (“Introducción”) у којем се помиње изгубљена „давна књига“, са описима стварања „сваког дела неба и земље“, као и појава њене потоње верзије, записане у време хришћанства са циљем да се сачувају од заборавља древна предања о прапочетку и настанку свега онога што је створио народ Киће (*Popol Vuh*, 1980: 5).

Први део *Popol Vuha* је посвећен миту о стварању света и појави свеколиког живота на земљи, који се – за разлику од библијског предања – рађа из ништавила и у апсолутној тишини (Miller, Taube, 1993: 134).

Ovo je priča o vremenu kada je sve bilo prazno, sve u miru, utihlo; sve nepokretno, umuklo, a prazna su bila i prostranstva nebeska.

Počinjemo prvu priču, prvo kazivanje. Još nije bilo nijednog čoveka, životinja, ptica, riba, rakova, drveća, kamenja, pećina, ponora, trava ni šuma: samo se nebo širilo.

Ništa nije bilo združeno da bi stvaralo buku, ništa se nije kretalo, ustalasavalo, niti je bilo javke sa neba.

Ništa se nije kretalo uspravno; samo je bila voda usnula, more utihlo, pusto i mirno. Ničemu još nije bio darovan život.³

(*Popol Vuh*, 1980: 9)

Принцип двојства (дан-ноћ, мушкарац-жена, небо-земља, материјално-духовно) представља исходиште свеколике мајанске културе. Дуализам је уткан како у религију и космогонију овог преколумбовског народа тако и у његово друштвено уређење. У том светлу, може

3 “Ésta es la relación de cómo todo estaba en suspenso, todo en calma, en silencio; todo inmóvil, callado, y vacía la extensión del cielo. / Ésta es la primera relación, el primer discurso. No había todavía un hombre, ni un animal, pájaros, peces, cangrejos, árboles, piedras, cuevas, barrancas, hierbas ni bosques: sólo el cielo existía. / [...] No había nada junto, que hiciera ruido, ni cosa alguna que se moviera, ni se agitara, ni hiciera ruido en el cielo. / No había nada que estuviera en pie; sólo el agua en reposo, el mar apacible, solo y tranquilo. No había nada dotado de existencia.” (*Popol Vuh*, 1971: 23)

се рећи да се је и *Popol Vuh* заснован на концепту постојања вечног двојства: сви протагонисти, било да су божанског или сакралног порекла, јављају се у паровима и делују у складу са контрастном динамиком, која се постиже наизменичним смењивањем двојних, супротстављених активности. Учење о комплементарној природи ствари, које не препознаје изоловано постојање јединки и/или појава, има за последицу поимање хармоничне коегзистенције небеских и световних аспеката божанстава, при чему духовно и материјално не одражавају дихотомију између добра и зла, већ се складно допуњују и преплићу; тако, већ на самом почетку *Popol Vuh* указује се на одлуку о чину стварања света која није произишла из индивидуалног расуђивања једног Творца, већ представља резултат заједничког договора два божанства (Hart, 2008: 34).

Samo je mir carovao, tišina vladala u tami, u noći. Samo Začetnik i Stvoritelj, Tepeu, Gukumac, Praočevi naši bejahu u vodi, okruženi svetlošću. Bili su skriveni u perje zeleno i plavo, zato su se zvali Gukumac. Po prirodi su bili veleumni i veliki mislioci. Tako je postojalo nebo i Srce Neba, a to je ime Boga, tako su ga prizivali, pripoveda se.

A onda je ovamo došla Reč (stvoriteljska). Pojavili su se zajedno Tepeu i Gukumac, u tami, u noći, i govorili su među sobom Tepeu i Gukumac. Pričali su tako, dogovarajući se i razmišljajući, saglasili su se, uskladili svoje reči i svoje misli. U tome razgovoru pokazalo im se sasvim jasno, da će, kad zazori, morati da se pojavi čovek. Onda odlučiše da se stvori i poraste drveće, puzavice, da se rodi život i da se stvori čovek. Tako su odlučili u magli, u noći, po želji Srca Neba, što se zove Hurakan.⁴

(*Popol Vuh*, 1980: 9)

4 “No había nada que estuviera en pie; sólo el agua en reposo, el mar apacible, solo y tranquilo. No había nada dotado de existencia. / Solamente había inmovilidad y silencio en la oscuridad, en la noche. Sólo el Creador, el Formador, Tepeu, Gucumatx, los Progenitores, estaban en el agua rodeada de claridad. Estaban ocultos bajo plumas verdes y azules, por eso se les llama Gucumatx. De grandes sabios, de grandes pensadores es su naturaleza. De esta manera existía el cielo y también el Corazón del Cielo, que éste es el nombre de Dios. Así contaban. / Llegó aquí entonces la palabra, vinieron juntos Tepeu y Gucumatx, en la oscuridad, en la noche, y hablaron entre sí y meditando; se pusieron de acuerdo, juntaron sus palabras y su pensamiento. / Entonces se manifestó con claridad, mientras meditaban, que cuando amaneciera debía aparecer el hombre. Entonces dispusi-

Након стварања земље и животиња, Зачетник (*Creador*) и Створитељ (*Formador*) суббезуспешно покушавали да направе човека: прво, од земље и блата, а потом – уз помоћ видовитих божанстава Ишпиакока (*Ixpíyacoc*) и Ишмукане (*Ixmucané*) – од дрвета. Поред ових активности реализованих у време када је било мало светлости на земљи, јер још није сијало сунце (иако је небо постојало), описује се појава охолог бића Вукуб-Гакиша (*Vucub-Caquix*), које је желело да преузме улогу сунца и месеца, и његових гордих синова Сипакне (*Zipacná*), створитеља планина, и Кабракана (*Cabracán*), који је потресао планине; сву тројицу су усмртили божански близанци Хунахпу (*Hunahpú*) и Ишбаланке (*Ixbalanqué*).

Други део *Popol Vuh* доноси изненадни заокрет и бројне промене на структуралном плану. Тематски, мит о стварању света уступа место предању о божанским близанцима, чија провенијенција такође спада у домен унетих иновација како због њиховог мешовитог порекла (Ишкик [*Ixquic*], Ишбаланкеова и Хунахпуова мајка, била је кћерка Кућумакика [*Cuchumaquic*], једног од господара подземља Шибалбе [*Xibalbá*], а отац Хун-Хунахпу [*Hun-Hunahpú*] је био син Ишпиакока и Ишмукане, божанстава која долазе са неба) тако и по самој природи њиховог зачећа које одликују елементи фантастике (Хунахпу и Ишбаланке су настали из плувачке Хун-Хунахпуове лобање која је пала на Ишикокин длан). С друге стране, Хунбац (*Hunbatz*) и Хунћоуен (*Hunchouén*), Хун-Хунахпуови синови које је добио са женом Ишбакијало (*Ixbaquiyalo*), бавили су се разним уметностима (свирачи, певачи, сликари, вајари) и финим занатима (драгуљари, срмари), веома цењеним код Маја, што сликовито говори о развоју и просперитету овог древног народа у целисти.

Приповедање у другом делу *Popol Vuh* излази из оквира додашњег линеарног казивања и постаје ретроспективно: „Pošto smo prvo ispričali kako su pobedili Vukub-Gakiša, Sipaknu i Kabrakana ovde na zemlji, sada ćemo pripovedati o rođenju dvojice mladića što se zovu Hunahpu i Išbalanke.“⁵ (*Popol Vuh*, 1980: 24). Догађаји и локације се

eron la creación y crecimiento de los árboles y los bejucos y el nacimiento de la vida y la creación del hombre. Se dispuso así en las tinieblas y en la noche por el Corazón del Cielo, que se llama Huracán.” (*Popol Vuh*, 1971: 23-24)

5 “Ahora contaremos el nacimiento de Hunahpú e Ixbalanqué, habiendo relatado primeramente la destrucción de Vucub-Caquix con la de Zipacná y la de Cabracán aquí sobre la tierra.” (*Popol Vuh*, 1971: 48)

учестало смењују, првенствено у зависности од делатности којима су закупљени божански близанци, обухватајући широк спектар различитих средина (спољашњи свет, воду, небо и подземље), уз много алегоричних искушења и препрека (Кућа Таме – Кекума-Ха [*Quequmaha*], Кућа Дрхтаја – Шушулим-Ха [*Xixulim-ha*], Кућа Тигрова – Балами-Ха [*Balami-ha*], Кућа Слепих Мишева – Соци-Ха [*Zotzi-ha*], Кућа Кремен Ножева – Ђајн-Ха [*Chayin-ha*]).

С обзиром на то да други део *Popol Vuh* обилује поучним епизодама у којима је на симболичан начин приказана победа добра над злом, наративни тон је прилагођен овој дидактичној намени, те прелази из свечаног, који одликује први део текста, у етичко-морализаторски; величају се победе Ишбаланкеа и Хунахпуа, као и њихове врлине (довитљивост, разборитост, сналажљивост, храброст) наспрам негативних особина Господара Шибалбе (подмуклост, завист, пакост, грамзивост). Описи боравка божанских близанаца у подземљу, а, потом, њиховог изласка на површину земље, попримају значајне космолошке димензије; божански близанци својим умећем, вештинама и активностима успевају не само да савладају бројне препреке и превазиђу антагонизам који је постојао између неба и подземља, већ и да повежу ова два света у хармоничну целину, заједно са земљом као средишњим светом, створивши, на тај начин, повољне услове за појаву првог човека.

Трећи део *Popol Vuh* започиње митом о настанку човека у којем се оправдава сврховитост његове егзистенције; настанак човека, као и његово постојање, непосредно су одређени потребом богова да буду поштовани, слављени и да обезбеде себи поуздан извор хране:

I rekoše Stvoritelji, Praočevi i Začetnici što se zovu Tepeu i Gukumac: „Došlo je vreme svitanja, neka se uobličí naše delo, neka se pojave oni što će nas podržavati i hraniti, slavovenčani sinovi, umni podanici, neka se ukaže čovek, ljudski rod na prostranstvima zemljinim. Tako su rekli.⁶

(*Popol Vuh*, 1980: 63)

6 “Y dijeron los Progenitores, los Creadores y Formadores, que se llaman Tepeu y Gucumatz: ‘Ha llegado el tiempo del amanecer, de que se termine la obra y que aparezcan los que nos han de sustentar y nutrir, los hijos esclarecidos, los vasallos civilizados; que aparezca el hombre, la humanidad sobre la superficie de la tierra.’ Así dijeron.” (*Popol Vuh*, 1971: 103)

Било који покушај да се проникне у суштину мајанске теогоније и космогоније, неминовно упућује на разумевање природне средине у којој је обитавао овај древни народ Мезоамерике. Непрегледна прострaнства прекривена џунглом, која има способност ауторевитализације у неповољним климатским условима (изложеност високим температурама, дуги сушни периоди), била су од суштинског значаја за формирање мајанске културе (Fuller, 1986: 139-140). Будући да нераскидива симбиоза свих бића представља неопходан услов опстанка живота на земљи, на почетку трећег дела *Popol Vuh*a истиче се активна улога биљака и животиња у процесу стварања човека.

Od Pašila i Kajale, tako kazanih mesta, došli su klasovi žutog i belog kukuruza.

A evo imena životinja koje su donele hranu: Jak (divlja mačka), Utiu (kojot), Kel (jedan papagaj koji se u narodu zove Čokojo) i Hoh (jastreb, oraо). Ove četiri životinje dojavile su im o kukuruzu žutom i kukuruzu belom, rekle su im da pođu u Pašil i pokazale im put za Pašil.

I tako su pronašli hranu od koje će stvoriti meso čoveka novostvorenog, čoveka uobličенog, od nje je i krv, ona će poteći kao krv čovekova. Tako je kukuruz ušao (u sazdanje čovekovo) čudesnim delom Praočeva.⁷

(*Popol Vuh*, 1980: 63)

Још у класичном периоду мајанске цивилизације, бог кукуруза, познат под именом бог Е (*eldiosE*), био је представљен као лепушкасти младић, из чије главе су израстали листови или стабљика кукуруза; повезиван је још и са култом краљевских предака, иконографијом ритуалне игре лоптом и ритуалним плесом (Вошковић 1990: 112). Први људи, односно, први припадници народа Киће (мушкарци Балам-Киће [*Balam-Quitze*], Балам-Акаб [*Balam-Acab*], Махукутах [*Mahucutah*] и Ики-Балам [*Iqui-Balam*] и њихове жене Каха-Палуна

7 "De Paxil, de Cayalá, así llamados, vinieron las mazorcas amarillas y las mazorcas blancas. / Éstos son los nombres de los animales que trajeron la comida: Yac (el gato de monte), Utiú (el coyote), Quel (una cotorra vulgarmente llamada chocoyo) y Hoh (el cuervo). Estos cuatro animales les dieron la noticia de las mazorcas amarillas y las mazorcas blancas, les dijeron que fueran a Paxil y les enseñaron el camino de Paxil. / Y así encontraron la comida y ésta fue la que entró en la carne del hombre creado, del hombre formado; ésta fue su sangre, de ésta se hizo la sangre del hombre. Así entró el maíz (en la formación del hombre) por obra de los Progenitores." (*Popol Vuh*, 1971: 103-104)

[*Cahá-Paluna*], Цомиха [*Chomihá*], Цунунуха [*Tzununihá*] и Кикишаха [*Saqixahá*]) нису имали мајку, нити оца; уобличени су одједном, само чароделањем Праочева – Тепеуа и Гукумаца (*Popol Vuh*, 1980: 64). У овом чудесном стваралачком чину, кукуруз је употребљен као градивни материјал од којег су саздани први људи, да би потом постао њихова основна животна намирница и најзаступљенија пољопривредна култура. Међутим, иако је кукуруз од почетка заузимао средишње место у култури народа Киће, током касног посткласичног периода када је дошло до уједињења и експанзије овог народа, Тохил (*Tohil*) се налазио на месту њиховог врховног божанства.

Prvi se pojavio Tohil, tako prizivani bog, bio je u arci koju je na ramenima nosio Balam-Kiće. Odmah se pojavio i bog što se zove Aviliš, doneo ga je Balam-Akab. Mahukutah je doneo boga što se zvaо Hakavic, a Iki-Balam je izveo svoga boga koga su prizivali po imenu Nikahtakah.

I zajedno sa narodom Kiće prihvatila su ih i plemena Tamub. Tako su Tamubi svoga boga prizivali po imenu Tohil, prihvatili su ga pradeda i praotac Gospodara Tamuba, koje i danas poznajemo.

Onda se ukazao bog i plemenu Ilocab. Tohil je bilo ime boga koga su pradeda i praotac Gospodara ovog plemena koje je i danas znano.

Tako su bile prozване sve tri grane Kiće-naroda i nisu se više razdvajale, jer je jedno bilo ime njihovog boga: Tohil Kiće-grane, Tohil Tamuba i Ilocaba; zajedničko im bejaše ime boga i zbog toga se nikada nisu razdvajale ove tri grane naroda Kiće.⁸

(*Popol Vuh*, 1980: 67-68)

8 “Y el primero que salió fue Tohil, que así se llamaba este dios, y lo sacó a cuestras en su arca Balam-Quitze. En seguida sacaron al dios que se llamaba Avilix, a quien llevó Balam-Acab. Al dios que se llamaba Hakavitz lo llevaba Mahucutah; y al dios llamado Nicahtacah lo condujo Iqui-Balam. / Y junto con la gente del Quiché, lo recibieron también los de Tamub. Y asimismo Tohil fue el nombre del dios de los de Tamub, que recibieron el abuelo y padre de los Señores de Tamub que conocemos hoy día. / En tercer lugar estaban los de Ilocab. Tohil era también el nombre del dios que recibieron los abuelos y los padres de los Señores a quienes igualmente conocemos ahora. / Así fueron llamadas las tres (familias) quichés y no se separaron porque era uno el nombre de su dios, Tohil de los Quichés, Tohil de los Tamub y de los Ilocab; uno solo era el nombre del dios, y por eso no se dividieron las tres (familias) quichés.” (*Popol Vuh*, 1971: 111)

Многострукост испољавања божанстава, као и бројност ових манифестација, карактеристична је за све мезоамеричке религије (Воšković, 1990: 131). Тохил је био бог ватре, али уједно и бог сунца, као и бог кише. На скали религиозног вредновања божанстава, по уверењу Кића, бог сунца је од почетка био највише рангиран. „Nāše rḡve mājke i očēvi nisu imali drvena ni kamena svetišta, ali srca su im drhtalau iščekivanju sunca.“⁹ (*Popol Vuh*, 1980: 67) Такође, Тохил је у култури овог преколумбовског народа иницирао праксу неопходног жртвовања људи:

-Šta moraju da prinesu plemena, o Tohile, što dođoše da mole za vatru, upitali su Balam-Kiče, Balam-Akab, Mahukutah i Iki-Balam?

-Dobro! Hoće li da mi prinesu svoje grudi i svoja rebra? Pitajte srca njihova jesu li voljna da ih stegnem u zagrljaj? Ako to ne prihvate, neće dobiti vatru, odgovorio je Tohil.¹⁰

(*PopolVuh*, 1980: 70)

Значај приношења људских жртава био је многострук у култури Кића и није се ограничавао искључиво на домен религиозних обреда. Тохил је био главни извор живота, а, уједно, представљао је и неприкосновеног јемца моћи за сваког владара овог народа. Имајући у виду да су основе друштвеног уређења биле утемељене уз помоћ и благослов врховног божанства, чиме је била обезбеђена константност и ригидност у одржању власти и друштвеног поретка, не чуди што је ритуал одавања почasti богу Тохилу био од есенцијалног и приоритетног значаја.

Žrtvovanje još nije bilo počelo kad je Tohil proreкао moć i gospodstvo Balam-Kičeu, Balam-Akabu, Mahukutahu i Iki-Balamu.

9 “Nuestras primeras madres y padres no tenían todavía maderos ni piedras que custodiar, pero sus corazones estaban cansados de esperar el sol.” (*Popol Vuh*, 1971: 110)

10 “-¿Qué deben dar las tribus, ¡oh Tohil!, que han venido a pedir tu fuego?, dijeron entonces Balam-Quitze, alam-Acab, Mahucutah e Iqui-Balam. / -¡Bueno! ¿Querrán dar su pecho y su sobaco? ¿Quieren sus corazones que yo, Tohil, los estreche entre mis brazos? Pero si así no lo desean, tampoco les daré su fuego, respondió Tohil.” (*Popol Vuh*, 1971: 115)

Onamo u Tulan-Suivi, odakle su doselili, obikli su bili da ne jedu, da poste sve dane, čekajući dolazak zore i motreći na izlazak sunca. Stražarili su stalno da bi gledali veliku zvezdu što se zove Ikokih koja izlazi prva i izvodi sunce kad se rađa, sjajoliku Ikokih što je večito treptala pred njima onamo na Istoku, još dok su bili u Tulan-Suivi, gde se pojavio njihov bog.

Ne ovde, nego još tamo dao im je bog moć i gospodstvo, tamo su potčinili i pokorili plemena velika i plemena mala, tamo su ih žrtvovali Tohilu, prinoseći mu krv, sokove životne i rebra svih ljudi.¹¹

(*Popol Vuh*, 1980: 71)

Завршна поглавља трећег дела *Popol Vuha* говоре о миграцијама различитих огранака народа Киће у планинске крајеве Гватемале до којих је дошло због недостатка хране у прапостојбини (Тулану); ове сеобе су предводили зачетници појединих Киће племена (Балам-Киће и његова жена Ћаха-Палуна, Балам-Акаб и његова жена Томиха, Махукутах и његова жена Цунуниха, као и Ики-Балам и његова жена Какишаха). Долазак зоре и рађање сунца на новом пребивалишту описани су са снажним лирским набојем, који у великој мери доприноси уверљивости дескрипције. Комбиновањем учесталих набрајања и контраста постиже се жељена градација у интензитету наративног исказа којим се сунце приказује као заједнички, космички именитељ који повезује сва племена и све народе, чак и оне супротстављене.

A onda je odjednom ogranulo sunce. Razigraše se životinje krupne i životinje male, podigoše se iz udolina kraj reka, iz jaruga, sa vrhova planinskih; sve upreše pogled onamo odakle se sunce rađa.

11 “Y esto no se había comenzado a hacer cuando fue profetizada por Tohil la toma del poder y el señorío por Balam-Quitze, Balam-Acab, Mahucutah e Iqui-Balam. / Allá en Tulán-Zuiva, de donde habían venido, acostumbraban no comer, observaban un ayuno perpetuo, mientras aguardaban la llegada de la aurora y atisbaban la salida del sol. / Turnábanse para ver la grande estrella que se llama Icoquih, y que sale primero delante del sol, cuando nace el sol, la brillante Icoquih, que siempre estaba allí frente a ellos en el Oriente, cuando estuvieron allá en la llamada Tulán-Zuiva, de donde vino su dios. / No fue aquí, pues, donde recibieron su poder y señorío, sino que allá sometieron y subyugaron a las tribus grandes y pequeñas, cuando las sacrificaron ante Tohil y le ofrendaron la sangre, la sustancia, el pecho y el costado de todos los hombres.” (*Popol Vuh*, 1971: 115-116)

Odjednom zaurlaše lav, tigar. Ali prvo je zapevala ptica koja se zvala Kelecu. Uistinu se oveseliše sve životinje, raširiše krila orao i jastreb, sve ptice velike i ptice male.

Svešteni oci i žrtvoprinosioci padoše na kolena; neodoljiva bejaše radost njihova, razveseliše se i oni iz Tamuba, i Plokaba, pa Rabinali, Kakčikele, oni od Cikinahe, od Tuhalaha, Učabaha, Kibaha, redom svi od Batena i Jaki Tepeu, sve plemena i danas znana. Teško je i reći koliko je bilo ljudi. U jednom trenu zablistala je zora svim plemenima.¹²

(*Popol Vuh*, 1980: 75)

Предање о успостављању поретка на новим територијама указује на значај тесне спреге владара са божанским заштитницима; искрена вера у бољу будућност је могућа и остварива, јер се заснива на одобрењу, наклоности и сталној подршци богова. „Valja da će ovde biti bregovi naši i dolje naše. Mi smo uz vas; veličanstvena će biti slava naša i loza naša u delima naših ljudi. Vama pripadaju sva ova plemena i mi smo vaši zaštitnici (bližnji). Čuvajte svoja boravišta, a mi ćemo vas savetima voditi.“¹³ (*Popol Vuh*, 1980: 77)

Четврти део *Popol Vuha* је у целости посвећен експанзији Кића; говори о сукобима и ратовима које је овај народ водио са околним племенима ради стицања превласти на територији коју су насељавали до шпанског освајања. Помињу се имена првих Кића (Балам-Киће, Балам-Акаб, Махукутах и Ики-Балам), као и њихових наследника (Коаиб [*Qocaib*], син Балам-Кићеа од Кавека [*Cavec*], Коакутек [*Qoacutec*],

12 “En seguida salió el sol. Alegráronse los animales chicos y grandes y se levantaron en las vegas de los ríos, en las barrancas, y en la cima de las montañas; todos dirigieron la vista allá donde sale el sol. / Luego rugieron el león y el tigre. Pero primero cantó el pájaro que se llama Queletzú. Verdaderamente se alegraron todos los animales y extendieron sus alas el águila, el rey zope, las aves pequeñas y las aves grandes. / Los sacerdotes y sacrificadores estaban arrodillados; grande era la alegría de los sacerdotes y sacrificadores y de los de Tamub e Plocab y de los rabinaleros, los cakchiqueles, los de Tziquinahá y los de Tuhalhá, Uchabahá, Quibahá, los de Batená y los Yaqui Tepeu, tribus todas que existen hoy día. Y no era posle contar la gente. A un mismo tiempo alumbró la aurora a todas las tribus.” (*Popol Vuh*, 1971: 122)

13 “Verdaderamente aquí serán nuestras montañas y nuestros valles. Nosotros somos vuestros; grandes serán nuestra gloria y nuestra descendencia por obra de todos los hombres. Vuestras son todas las tribus y nosotros, vuestros compañeros. Cuidad de vuestra ciudad y nosotros os daremos vuestra instrucción.” (*Popol Vuh*, 1971: 125.)

син Балам-Акаба од Нихаиба [*Nihaib*], Коахау [*Qoahau*], син Махуку-таха од лозе Ахау-Киће [*Ahau-Quiché*]), чију је моћ признао у Тулану велики владар Накшит (*Nachit*)¹⁴, „једини и свемоћни одржитељ свих земаља“, доделивши им владарска знамења и сва припадајућа одличја. Посебна пажња се поклања градовима, изграђеним од креча и камена, Чи-Исмахију (*Chi-Izmachi*), насталом за време четвртог колена поглавара Кића и Гумаркааху (*Gumarcaah*), последњој престоници Кића која је, у време доласка Шпанаца, била најзначајнији град у Средњој Америци. Описује се свакодневни живот припадника народа Киће, њихови свадбени обичаји, ритуали жртвовања и поста, међуплеменски сукоби око власти, поковавање и пустошење насеобина суседних народа. Последње поглавље представља сублимацију документарне грађе која је изложена у делу *Popol Vuh*, јер садржи имена свих владара народа Киће, са периодима трајања њихових владавина, све до времена шпанског освајања, када је „[...] skončalo sve što je bilo u (gradu) Kíće koji je prozvan Santa Krus.“¹⁵ Премда се историјски елементи акумулирају са већим интензитетом нарочито од трећег дела *Popol Vuh*, утицај божанстава не престаје да се провлачи као лажмотив кроз читав текст.

Velika dela su činili, velike zemlje i narode pokorili. Mnoge loze naroda predale su se i plaćale dažbine Kíće-narodu, žalopojno su dolazili sa darovima. Ipak, njihova moć nije izrasla odjednom. Gukumac je bio začetnik slave svoga naroda. Tako je počeo uspon njegove vlasti, tako je počela slava Kíće-naroda.¹⁶

(*Popol Vuh*, 1980: 100)

14 „Nakšit je skraćeno ime koje su Kakčikele uzimali u svojim pripovestima za Vladara Istoka, koji je, zapravo, bio Topilcin Akšitl Kecalkoatl (*Topilzin Acxitl Quetzalcoatl*), proslavljeni vladalac Tolteka koji je, morajući da napusti svoje zemlje na severu, emigrirao pri kraju desetog veka u predelu Jukatana (Istok u ovim starim hronikama), utemeljio grad Majapan (*Maypán*) i ponovo naselio Čičen-Icu, civilizovao poluostrvo i kad je izvršio sve svoje zadatke, vratio se odakle je i došao.“ (*Popol Vuh*, 1980: 142)

15 “[...] se han acabado todos los del Quiché, que se llama Santa Cruz.” (*Popol Vuh*, 1971: 162)

16 “No fue poco lo que hicieron, ni fueron pocos los pueblos que conquistaron. Muchas ramas de los pueblos vinieron a pagar tributo al Quiché; llenos de dolor llegaron a entregarlo. Sin embargo, su poder no creció rápidamente. Gucumatz fue quien dio principio al engrandecimiento del reino. Así fue el principio de su engrandecimiento y del engrandecimiento del Quiché.” (*Popol Vuh*, 1971: 157-158)

Култ божанства често имају и животиње, од најмањих до највећих, представљајући божанске силе које су у почетној фази омогућиле формирање народа Киће, а касније допринеле његовом сазревању и јачању.

I nisu pokoreni svi narodi, žitelji polja i gradova, samo silom ratnom, nego su osvajani slavom i veličinom vladara-čudotvoraca, Gospodara Gukunmaca i Kotuhe. Gukumac je zasigurno bio vladar-čudotvorac. Sedam dana se uzdizao na nebo, sedam dana je hodio da bi sišao u Šibalbe; sedam dana bi se pretvorio u zmiju i zaista se ukazivao kao guja; sedam dana je izgledao kao orao, sedam dana kao tigar i posve ličio na tigra i orla. Drugih sedam dana pretvarao bi se u zgrušanu krv i bio bi samo kao krv, staklasta i mirna.¹⁷

(*Popol Vuh*, 1980: 95)

Унутрашњу композицију *Popol Vuha* одликује хетерогеност. Ово делоне само што представља синтезу митова и легенди, религије, историјских података и фолклорних елемената, већ доприноси очувању лингвистичке баштине древних мезоамеричких народа, пре свега, племена Киће, чија еволуција је подробно приказана, почев од периода обитавања у пећинама, бављења ловом и сакупљањем плодова, до времена узгоја кукуруза, развоја пољопривреде и појаве значајних архитектонских грађевина.

Упркос неоспорном етно-историјском значају, *Popol Vuh* има већу књижевну него документарну вредност (Gallenkamp, 1985: 14). С обзиром на то да је сачињено у складу са комуникативном логицом и когнитивним моделима карактеристичним за усмену традицију, ово дело поседује одлике које су суштински својствене народној књижевности у погледу синтаксе, семантике и употребљених изра-

17 "Pero no fue que llegaran a entregarse todas las tribus, ni que cayeran en batalla los [habitantes de los] campos y las ciudades, sino que se engrandecieron a causa de los Señores prodigiosos, del rey Gucumatx y del rey Cotuhá. Verdaderamente, Gucumatx era un rey prodigioso. Siete días subía al cielo y siete días caminaba para descender a Xibalbá; siete días se convertía en culebra y verdaderamente se volvía serpiente; siete días se convertía en águila, siete días se convertía en tigre: verdaderamente su apariencia era de águila y de tigre. Otros siete días se convertía en sangre coagulada y solamente era sangre en reposo." (*Popol Vuh*, 1971: 149-150)

жајних средстава (Craveri Slaviero, 2005: 91-92). Нарација и дијалог су најчешће заступљени облици казивања, мада је присутан и уплив драмских елемената. Стилска елеганција и лепота језика чине да се *Popol Vuh* убраја међу најзначајнија дела прехиспанске књижевности (Morley, 1972: 271). Сва објашњења космолошког карактера о боговима, пореклу света и живота на земљи, као и предања о настанку Кића и њиховом развоју, захваљујући инкорпорирању у дело *Popol Vuh*, трајно су сачувана у колективном сећању овог америндијанског народа, поставши основна потка његовог културног, националног и етничког идентитета.

Popol Vuh је једино дело из домена прехиспанских књижевности за које постоје две верзије превода на српском језику, обе сачињене током друге половине XX века са шпанског језика (Дицков, 2013: 330); први преводилац *Popol Vuh* код нас је био Љубомир Ристановић (*PopolVuh. Knjiga veća poglavara naroda Kiće*, 1980), а потом је ово дело превела и Јелена Галовић (*Sveta knjiga Maja. PopolVuh*, 1998).

ЛИТЕРАТУРА

- Bošković, A. (1990). *Religija i kultura Maja*. Beograd: Kodeks.
- Gallenkamp, Ch. (1985). *Maya. The Riddle and Rediscovery of a Lost Civilization*. Third revised edition. New York: Penguin.
- Дицков, В. (2013). Рецепција прехиспанских књижевности у Србији: проза и позориште. In Димитријевић, Б. (ур.). *Наука и свиј*, књ. 3 (стр. 319-331). Ниш: Филозофски факултет.
- Craveri Slaviero, M. E. (2005). Las palabras que contaron los antepasados: Los recursos retóricos del *Popol Vuh*. *Estudios de Cultura Maya*, XXVI, 91-116. [on-line] Доступно преко: <http://www.redalyc.org/articulo.oa?id=281328586004> [26.5.2019]
- Miller, M. and Taube, K. (1993). *The Gods and Symbols of Ancient Mexico and the Maya*. London: Thames and Hudson. 134-137.
- Morley, S. G. (1972). *La civilización maya*. Segunda edición en español. México: Fondo de Cultura Económica.
- Paligorić, Lj. (2003). *Istorija Latinske Amerike*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privedu, Jugoslovensko udruženje latinoamerikanista. 22-23.

- Pavlović-Samurović, Lj.(1993). *Leksikon hispanoameričke književnosti*. Beograd: Savremena administracija. 13-15, 23-30.
- Fuller, G. E. (1986). *Gods in Strange Places. The Untold Story of the Maya*. Salt Lake City: American Stone Age Publications.
- Hart, T. (2008). *The ancient spirituality of the modern Maya*. Albuquerque: University of New Mexico Press.

ИЗБОРИ

- Popol Vuh. Knjiga veća poglavara naroda Kiće*. (1980). Sa španskog preveo Ljubomir Ristanović. Kruševac: Bagdala.
- Popol Vuh. Las antiguas historias del Quiché*. (1971). Traducidas del texto original con Introducción y Notas por Adrián Recinos. Séptima reimpresión. México: Fondo de Cultura Económica.
- Sveta knjiga Maja. Popol Vuh*. (1998). Prevela po verziji ErmilaAbreuGomesa, sa španskog Jelena Galović. Beograd: Rad.

Vesna Z. Dickov

POPOL VUH.

THE SAINT BOOK OF MAYA: SOME LITERARY-CULTURAL ASPECTS

Summary

The pre-Hispanic literature includes mainly anonymous creations that represent, to the broadest sense, the cultural expression of the people settled on the American continent before the Spanish conquest; formed within the framework of religious structures, it had a very pronounced social function, and was transmitted by oral route, followed by the written version, originally in the pictographic-ideographic letter, while on the arrival of the Spaniards began to appear and their records in the Latin script. Maya, an ethnic group of unknown origin that inhabited the broader peninsula of Yucatan Peninsula, as well as today's states of Guatemala and Honduras, created over a period of nearly two thousand and four hundred years (1500 BC - 889) not just one of the most important civilizations in Central America, but one of the leading high cultures of the entire pre-Columbian era.

In the framework of pre-Hispanic literature, *Popol Vuh*, the book of the chiefs of the K'iche' people, one of the tribes of Maya, that inhabited parts of Guatemala, occupies a special place. Based on myths and legends well known to all

members of the Mayan community since ancient times, *Popol Vuh* represents the saint Maya book, which primarily speaks of the creation of the world. In addition to the cosmological function and the magic-religious form of knowledge, myths for the K'iche' tribe simultaneously represent a direct testimony of the historical character regarding their rulers and significant socio-political events. *Popol Vuh* contains lectures that were deeply and multiply woven into the collective cultural consciousness of the aforementioned Mesoamerican people.

The subject of this paper is the examination of certain literary and cultural aspects of *Popol Vuh*, one of the most precious achievements from the prehistoric period left by the tribe of Maya K'iche'. For this purpose, we deal with its structure, composition and content, as well as its origin and purpose in order to point out the multilayered (cosmological, ideological, religious, historical) functionality that influenced the formation and establishment of the national and cultural identity of this ancient nation.

Keywords: Maya, K'iche', Mayan literature, *Popol Vuh*, Mayan religion, Mayan mythology, Mayan culture, pre-Hispanic literature, Central America.